

5. Серебрянников Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление. – М., 2011. – 198 с.

6. Фоменок Е. Г. Языковая картина мира субъекта межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/9706>. Дата звернення: 20.11.22.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-280-0-5>

Волянюк І. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
та методик їх навчання,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка*

КАТЕГОРІЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЛІНГВІСТИЦІ

У сучасних наукових дослідженнях висвітлено різні аспекти поняття експресивності: лінгвістичний, лексикологічний, лінгвостилістичний, соціолінгвістичний, психолінгвістичний. Зацікавлення мовознавців проблемою експресивності не випадкове, воно логічно підготовлене становленням лексикології як науки. Категорія експресивності стала об'єктом наукових зацікавлень дослідників тоді, коли номінативний лексичний склад мови був повністю опрацьований. А перші теоретичні дослідження цієї категорії належать швейцарському мовознавцю Ш. Баллі. Вивченню експресивності присвячені праці й інших західноєвропейських учених ХХ століття – Р. Якобсону, А. Мартіне та ін. Проте у поглядах лінгвістів простежуємо відмінності у трактуванні понять *експресія* та *експресивність*.

На думку українських дослідників Д. Ганича й І. Олійника, експресія – це «виразово-зображальні особливості мови, що виявляються в лексичних, словотвірних і граматичних засобах..., які надають мові образності та емоційного забарвлення» [2, с. 74]. Подібні тлумачення пропонують О. Ахманова, Д. Розенталь і М. Теленкова. Експресія, на думку вчених, – це якість мовлення, що значною мірою притаманна саме текстам художнього стилю. В експресії вбачають і виразність (або зображувальність) мовлення, тобто таку його характеристику, яка забезпечує його стилістичну маркованість і дозволяє «передати певний нетривіальний зміст» [4, с. 13]. За

визначенням Галини Дідук, експресією називається те, «що породжується образністю, це збільшення вражаючої (діючої) сили вислову, надання йому особливої мотивованої піднесеності» [3, с. 14]. Г. Дідук в експресії вбачає «те, що протиставляється стандарту, марковане, характерне» [3, с. 93].

Отже, поняття мовної експресії сучасні лінгвісти трактують досить широко, вбачаючи в ній сукупність семантико-стилістичних ознак одиниць мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту чи адресата мовлення.

За довідковими джерелами, прикметник *експресивний* «від лат. – *expressio*» – виразний, здатний відобразити емоційний стан» [2, с. 205] та «наділений експресією» [1, с. 176]. Експресивність визначають як якість мовлення, що є виразно-зображувальною.

Попри відмінності у визначенні понять *експресія* та *експресивність* багато дослідників розглядають їх як тотожні. Такої думки дотримуються А. Горбунов, Н. Кожевникова, Н. Разінкіна. Натомість В. Чабаненко вважає, що ці явища не повністю збігаються. За його переконанням, «експресія – це інтенсифікація (збільшення, підсилення) виразності», «експресивність – це вже сама інтенсифікована (збільшена, підсилена) виразність» [6, с. 7]. Мовознавець також указує, що «експресія виявляється лише на мовленнєвому рівні», «експресивність буває як мовленнєвою, так і мовною. Мовленнєва експресивність панує над мовною і є постійним джерелом збагачення останньої» [6, с. 8]. За В. Чабаненком, поняття мовленнєвої експресії – це, по-перше, те, що виникає з емоційності, образності мовлення, а не лише те, що наділяє мовлення такими характеристиками. По-друге – це інтенсифікація, наголошування на виразності, збільшення виняткової сили висловленої думки, наділення її піднесеністю. По-третє, експресія постійно перебуває у взаємозв'язку, як з емоційним і образним, так і з такими характеристиками вислову, як естетичність, соціальна зумовленість, нормативність, ситуативність тощо.

На нашу думку, поняття *експресії* та *експресивності* не варто ототожнювати. Експресія – це передовсім виразність мовлення, його ознака, через яку мовлення стає стилістично маркованим. Експресія породжується емоційністю, образністю, певною характерністю, специфікою мовлення. Важливо зазначити, що експресія – це насамперед інтенсифікація, наголошування на виразності, збільшення виражальної можливості висловлювання. Експресія також пов'язана з вольовим, ситуативним, а також естетичним аспектами текстів.

Експресивність – одне з важливих лінгвальних явищ, яке тісно пов'язане з емоційністю у стосунках комунікантів. Спілкування в офіційно-діловому та науковому стилях теж може містити експресивне забарвлення. Проте засоби творення експресивності інші, починаючи від зорієнтованості мовлення на цілісну картину світу та образно-асоціативних прийомів збудження емоційного ставлення мовця й того, хто слухає, і завершуючи вираженням всієї різноманітності почуттів. Головною ознакою експресивності є когнітивні стани психіки людини, які стимулюють мовця «оздоблювати» мову. Дослідники також наголошують, що «експресивність властива одиницям усіх рівнів мови». Категорії емоційності та експресивності є взаємозалежними. Емоційне слугує виразником почуттів, експресивне – для інтенсифікації впливових можливостей лексичних одиниць.

Розрізняють такі види експресивності, як мовленнєва і мовна. Мовленнєва – полягає у цілеспрямованому використанні в мовленні лексичних засобів експресивності, а мовна – пов'язана із відповідною конотативною ознакою самих мовних одиниць.

За характером та особливостями вияву інтенсифікованої виразності експресивність може бути інгерентна та адгерентна. «Інгерентною є така експресивність, що внутрішньо притаманна мовному знаку, є його постійною і невід'ємною ознакою в будь-яких ситуативно-контекстних умовах» [5, с. 189]. «Адгерентна експресивність – це інтенсивна виразність мовного знака, що сформувалася тільки у певному контексті, ситуації, умовах, а не в основному словниковому значенні» [5, с. 189].

Список використаних джерел:

1. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові: Харків, Вид-во ХДУ, 1958. 228 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
3. Дідук Г. І. Вивчення засобів емотивності на уроках української мови у 5-7 класах. Тернопіль, 2000. 202 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр Академія, 2005. 368 с.
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
6. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : Вид-во ЗДУ, 2002. 351 с.